

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 25. oktobra 1856.

Krompir ali kruh — jajca — merva ali otava — kaj več zaleže ali kaj bolje redí?

V 37. listu nemškega naravoslovskega časnika „Natur“ se bere pretres teh vprašanj. Podamo ga tudi našim bravcem; naj beró, prevdarijo in sodijo.

Zakaj nek — tako se bere v omenjenem časniku — se še zmiraj toliko krompirja sadí, ker je vendar znano, da še zmiraj rad gnjije, če ne na polji, pa v hramih; da ga včasih ne ostane več kot en sam koš, če ga je gospodar tudi pet košev pridelal? Fr. Salm pravi na to vprašanje, da je le stara navada tega kriva; kakor se ga pred 80 leti ni hotel nihče lotiti, da bi ga bil sadil, ga sadí sedaj vse, — kakor ga nekdanj ni hotel nihče jésti, češ, je le za prešiče, tako ga je sedaj vse. Na svetu je vse le navada, navada pa je železna srajca. Kmetje sadé krompir že tudi zato, ker vejo, da mestjani ne morejo biti brez njega, ga tedaj lahko prodajajo.

Kemija pa, to je, tista vednost in umetnost, koja vsaki stvari do kože pride, to je, koja vsako stvar zna na drobno razložiti, in potem zvé, iz česa da je zložena ali kaj da ima v sebi, — kemija ne govori tako dobro od krompirja, kakor ljudje mislijo. Ona natanko kaže, da en polovnjak režene moke ima toliko redivnega ali tečnega v sebi kakor sedem polovnjakov krompirja, ali če bi povedali to po domače, bi rekli: če se vsede ljudi okoli jedila, ki je iz enega polovnjaka režene moke napravljeno, jim bo to jedilo toliko zaleglo, kakor če bi se vsedli okoli sedem polovnjakov skuhanega krompirja.

Semtertje že kupuje bolj ubožno ljudstvo raje kruha kot krompirja, ker mu več zaleže.

Ravno tako ljudje tudi ne spoznajo še, kakor bi imeli, tečnosti jajc. Ni ga jedila, ki bi več teknilo, kot jajca. Kmetje ne cenijo še prav jajc, ker bi sicer gotovo vseh v mesto ne znosili na prodaj, ampak bi jih tudi za dom več prihranili zlasti tam, kjer nimajo nič mesenih jedil. Posebno otrokom, ki bolehajo za bezgavkami ali bramorjem (Skro-feln), kaj dobro dé, ako se jim večkrat mehko kuhano jajce dá.

Obernimo se še h klaji živinski. Znano je, da navadno veljá merva (senó) za veliko bolj klajo kot otava. Če več pa ima klaja lesénega v sebi, toliko manj redí, — kolikor bolj pa zorijo trave na senožetih in kolikor stareje tedaj so, toliko bolj ulesené. Dr. Kaiser je izrajtal, da 100 funtov merve nima več živeža v sebi kakor 72 funtov otave — in vendar se merva dražeje plačuje kot otava. Da se otava večidel v slabem vremenu kosí kot senó, in da po tem takem večkrat zgubi veliko tečnega, ne more ravno otavi cene jemati; saj tudi merva se spravlja marsikrat v deževnem vremenu; kar otavi ceno pomanjšuje, je le to, da ni za konjsko klajo tako rabljiva kakor je merva.

Tako bereme v 37. listu „Nature“. Je menda marsiktero zerno resnice vmes.

Različna vrednost vina za zdravje človeško.

Že več časa se vé, kako imenitna je tista kislina, ki se v človeških in živinskih kostéh znajde in se fos-

forna kislina imenuje. Ker so tedaj naše kosti apno s fosforno kislino združeno, in ker je znano, da se v življenji naše kosti počasi zližejo (obnucajo) kakor vsak drug del života, in da se to zlizano spet iznova nadomestiti mora, je tedaj lahko razumeti, da je za kosti kakor sploh za vse piskričaste tkanine našega života zelo potrebno, da se po živežu vedno donáša životu fosforna kislina. Za tega voljo zvedeni možje (kemikarji) že zdavnej pozvedujejo, ktere jedila imajo naj več tistih forfornih stvari, ktere so životu in zdravju neobhodno potrebne.

Od jedil so se preiskave te obernile tudi na pijače in zlasti na vina.

Že dolgo je znano, da je tisto španjsko vino, ki ga dobivamo iz Malage in ki pod imenom malagaškega vina (Malagawein) slovi po vsem svetu, se kaj dobro priléže in moč dáje ljudem, ki so po dolgi bolezni okrevali. Ker ima pa to vino posebno veliko fosforne kisline v sebi, se je jelo koj na to misliti, da od fosforne kisline bi utegnila njegova krepčavna moč izvirati.

Te misli se je lotil žl. dr. Klecinski, sodniški kemikar, na Dunaji in je začel preiskavati vina ne le: koliko imajo proste kisline, izlečka (Extrakt) in cveta (Alkohol) v sebi, temuč še posebno: koliko imajo fosforne kisline? Zvedil je po teh preiskavah raznih vinskih sort

pervič: da fosforokisla magnezija je vselej in v vsakem vinu, iz kterega koli kraja, ktere koli je sorte, letine in starosti,

drugič: da pa mera te fosforne soli se v različnih vinih zelo spreminja, in da po tem: ali je več ali manj fosforne magnezije v vinu, bi se utegnila veliko bolje dobrota vina določiti kakor po meri izlečka in vinskega cveta.

Dosihmal so se vina z obilno mero izlečka imenovala „težke“ vina, vina z obilno mero cveta, pa „močne“ vina, — vina z malo izlečka se zovejo „lahke“ vina, z malo cveta pa „nizke“ vina. Vino, če je težko in pa nizko, se imenuje oljnato, polno; če pa je lahko in nizko, se zove prazno, nima nič v sebi.

Zraven tega jih cenijo po meri kisline in jim pravijo: kisle, rezne (herbe) in gladke (milde) vina. Vse te sorte imajo svoje dobro.

Sedaj pa pride k vsem tem še četerti razložek, namreč po meri fosforne kisline. Take vina se priléžajo posebno ljudém, ki so prestali kako dolgo bolezen ali še bolehajo in hujšajo, ker se jim je bolezen zasedla v kosti, bezgavke ali čutnice. Dr. Klecinski je razodel v tem veliku zanimivega in zavolj obilne fosforne kisline ljudém, ki so okrevali po dolgočasni bolezni, hvali ogerske vina kakor Malagaško *).

Gospodarske skušnje.

(Zoper glive ali gobe, ktere iz lesenih tal ali vrat ali kjer koli drugod iz lesovja rastejo) ni boljšega pripomočka po skušnjah gosp. fajmoštra Kan-

* Dober Doleneec (dobro dolensko vino) slovi tudi že od nekdanj kot posebno „zdravo vino“. Znamenito bi bilo, da bi ga nam gosp. dr. Klecinski preiskal; kaj velja, da mu morebiti tudi fosforna kislina to dobro lastnost daje! Vred.

duša v Običtavi kakor je kuhinska sol. „V mojem farovžu“ — se bere v časniku marske kmetijske družbe — so glive okoli vrat in iz tal tako neznanu zlo rastle, da sem mogel vrata vsako drugo leto, pod pa vsako četrto leto popravljati, tudi oboknice so mi razdevale te škodljivke; vse sem poskušal, kar koli mi je kdo svetoval, pa vse je bilo zastoj, — sol mi je sedaj vse pregnala. S soljó se pa ravna takole: glivavi kraji se močno s soljó vribajo in potem s soljo še potresejo, ktera se kmali raztopí, da so osoljeni kraji več dní mokri; glive se ne prikažejo več na tistem mestu; preseljujejo se sicer dalje, pa tam se ravna ravnó tako ž njimi, dokler se popolnoma ne preženejo. Okoli podbojev naj se sol zmeša z vgašenim apnom in potrese v vse stike in spoke.

(Od reje češpelj (sliv) kaj). Govorili smo v našem listu že nekterokrat od češpelj in jih priporočali. Čujmo, kaj od njih tudi drugod pravijo. Časnik salcburške kmetijske družbe piše v tem sledeče: „Ker češplja ne terja od gospodarja, da bi si dosti za njo prizadeval, čeravno činž za mesto, ki ga ji za njeno rast odloči, obilno poplačuje, porajtajo gospodarji malo na to koristno drevó in vejo le takrat za-nj, kadar je polno sadja. Ni tedaj čuda, da se vidi malo lepo izrašenih češpelj, dosti več pa krevelj, ktere, čeravno še mlade, že kažejo, da jih bo kmali konec. Taka nemarnost je res greh, pa tudi velika škoda, ki si jo gospodar sam sebi dela. Češplja sama sebi prepušena in zapušena od gospodarja ne more toliko roditi, kolikor bi rodila, ako bi se gospodar le včasih na-njo ozertl. Češplja je sicer drevó iz gorkeje Azije, tam je doma, pa sedaj je razširjeno po vseh evropskih deželah. Češplja potrebuje le srednje topel kraj, to je poglobitna reč; — v merzlih krajih ne raste ali pa je sad njeni kisel, kteri v merzlih poletjih še ne dozori ne. Kjer pa so kraji le srednje gorkote, pa rada raste. Naj se le poskusi, če so tudi oče rekli, da tu ali tam ne rastejo. Sto reči, od kterih se je govorilo, da ne morejo biti, so sedaj vendarle. Ker raste srednje dobra hruška ali dobra jablana ali cepljena češnja, tam raste tudi češplja. Zemlja naj je kakoršna koli, da le ni preslaba, ne premokra pa tudi ne presuha, ne čisto ilovčnata, in da nestoji češplja preveč v senci med visokimi in košatimi drugimi drevesi. Gotovo pa je, da v dobri vertni zemlji zrastejo češplje lepše in debelejše, zato je pametno, boljših sort posaditi v taki vert, kjer je zemlja dobra; pa tudi poleg plotov rastejo rade. Le ob prav merzli zimi brez snega zmerznejo.

Starozgodovinske čertice.

O božanstvu Korsá. (Konec.)

Spisal Davoria Terstenjak.

V gori navedeni versti iz slova „o plku Igorovem“ smo vidili, da je Vseslav kot volk cesto predbežal, to je, prišel je do tempeljna Korsovega pred solnčnim izhodom še ponoči.

Volk je znamenje nočne teme, zato v indiskem spisu Nirukti stoji po Kuhnovi ¹⁾ prestavi: „Aus dem Rachen des Wolfes ihr wahrhaftigen Führer habt ihr im Kampf die Morgenröthe befreit und den klagenden Kavis“.

Tudi v nordiskem basnoslovju se peljata volka za solncem in mesecem, in se grozita ju požreti ²⁾.

Sedaj razumemo, zakaj Polaci o prazniku Koleda ³⁾ nosijo mertvega volka od vesí do vesí. Koleda je hči solnca, solnce pa je po zimskih solncostajah uslo temam megel, ktere volk zaznamlja.

Kavis je priime božanstva Savitar. Savitar = Sobotelj — Sobotar pa je priime solnca, toraj Kavis ni druga kakor solnce.

Indiškega Kavisa najdemo v litevskem basnoslovju pod imenom Kavas ¹⁾, sicer že kot božanstvo boja, ker solnčni bog je tudi bog boja; vendar se je izvirno Kavas častil kot solnčno božanstvo, ker se mesec sušec (Martius) velí Kavas in s tem mesecom se začinja litevsko novo leto.

Solnce se tudi velí Bhaga, in ne samo v tako zvanih zagvozdnih napisih (Keil-Inschriften) je bhaga priime Ahuramazda-ta (Ormuzda), božanstva luči, temuč tudi v Rigveda-tu se omenja božanstvo Bhaga, ktero Sâyana s Surya-tom, to je, solncem enači. S tem indiskim Bhaga-tom se ujema slovenski Bog. Koronika je bhâ, „lucere, splendere“ kakor besed dêva, deus, glagolna oblika div „lucere“. Pa kakor je iz div postalo: divus, dives, divitiae, tako iz bhâ, bhaga, bog, in bogatstvo primeri vediško (v Rigvedi XXIV. 5.), „bhaga bhakta, thesauros possidens“.

Sem spada tudi slezkoslovansko božanstvo Bohuta = Bogota v človečji podobi ali s kozlovima rogama in kozlovo brado, v roki pa deržeč rinko v zramenje moči ²⁾.

Narodski in jezični otoki med Slovenci.

2. Čiči.

Ker so „Novice“ že mnogo prinesle od Čičev, in se mi je vse to še nekako pomanjkljivo dozdevalo, sem se postopil za to stran poprašati slavnega zgodovinarja za Primorsko, dr. Kandlerja v Terstu, do kterega sem od nekoga visokega gospoda dobil priporočenje. Prav prijazno mi je učeni mož marsikaj odkril zastran zgodovine naših krajev, od Čičev pa mi je povedal to poglobitno reč.

Čiči niso kaki prišlici poznejega časa, kakor bi kdo utegnil misliti, ko bere, da v 16. stoletju so se mnogoteri ptujci naselili v Istri, pribežijoč pred turško silo, ampak star tukajšen polatinčen narod so oni, kteri se je ob svojem času pomešal s Slovenci. Njih jezik je prav za prav vlaški ali rumunski, to je, latinski pomešan s slovensčino, vendar bolj čist je, to je, več ima prave latinščine kakor jezik Rumunov poleg dolejne Donave, v Banatu, Valahii in Moldavi in v Erdeljski; da bi bili vmes celtiški ostanjki, še ni dokazano. Da je pa njih jezik močno v rodu z rumunskim, izgled letó: dr. Kandler je nalašč naprosil častnika rumunskega rodú, naj bi se po svoje poskusil pogovoriti z nekterimi Čiči, in glej! lahko se je z njimi porazumel. Drugi pot je bilo, da je neki častnik peljal vojaških novincov iz Banata skozi Čičarijo; kmali so se ti Rumuni pobratili s Čiči, in častnik je naglo hitel naprej s svojo trumo, ker se je jel bati, da bi se njegovim novincem po bratovsko ne dala priložnost pobegniti od vojaštva. Govorí pa se vlaški jezik v Žejanah, nekaj v Munah, tudi pri cepiškem jezeru v Sušnjevici, Berdu in Vinodolu, kdaj je bil navaden še v Buzetu in drugod.

Toliko tedaj po ustih tacega moža, kot je dr. Kandler.

Po svoje bi jez pristavil letó: Naj bi se kteri gospodov, ki znajo čiški jezik, postopil ga bolj natanko preiskati po njegovi tvorini in njegovih oblikah, ga primeriti z latinskim, slovenskim in rumunskim. Preiskal naj bi tvorino ali besede čiškega jezika, kakošnega rodú da so, latinskega, slovanskega, ali morebiti celtiškega ali pa staroilirskega, arbanaskemu podobnega. V pojasnjenje tega naj omenim, da navadni rumunski jezik ima štiri dele latinskih korenin, in en del slovenskih, kakor piše dr. Rapp (Vergleichende Grammatik der indoeurop. Sprachen). Latinske in slovenske korenike se kmali spoznajo; na pr. baserike, cerkev, je latinska ali prav za prav gerška basilica; pas dormi, pojdi spat, je ljudskolatinsko passa dormire; domnu roga, Boga moliti, je latinsko, Dominum

¹⁾ Kuhn v „Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache“, herausgegeben von Dr. Hofer I. 381.

²⁾ J. Grimm „Deutsche Mytholog.“ II. 668.

³⁾ Glej Linde-tov „Slovník“ besedo „Koleda“.

¹⁾ Narbutt „Dzilje narod. litevskiego.“ I. 12. 298.

²⁾ Glej Vollmer „Mythol. Lex.“ besedo „Bohuta“ in pa Tafel XXI. Nr. 76.